

Trónvillongás. — A Csákok és a kunok pártállása. — A főurak rakonczállankodása. — Országos fejtelenség. — Csák Péter. — A kunok László király hadjárataiban. — Megfélemezések iránt a pápa is biztost küld. — Országos intézkedések e részben. — Lakhelyeik és zablátlanságuk. — László király is velök tart. — A kunok lázongása és dulása a Tisza mentén.

Meddig bírták a margit-szigeti apáczák itteni földeiket: adatok hiányában nem tudjuk kimutatni. V. Incze pápa megerősíti őket a már | 1276 akkor néhainak nevezett Nánától nyert birtokaikban. Minthogy azonban a királyi család tagjainál ezután a szent életre való törekvés és a szerzetesek iránti tisztelet érezhetőképen megcsökkent s az újabb birtok adományozásokkal a hatalmas, de kapzsi főurakat kellett magokhoz csatolniok: igen valószínű, hogy az apáczák nem sokáig örülhettek a Nána-féle dús hagyománynak. Máskülönben nemcsak a papi-rendre, hanem az egész nemzetre rossz idők következtek. T. i. tartós polgár háború dult az országban. A királyi család tagjai, IV. Béla és fia, V. István, harczba keveredtek egymással a miatt, mert az apa nem akarta birodalmát megfelezni fiával. Nemsokára azonban ez is megtörtént, úgyhogy az ifjabbik király az országnak Dunától keletre eső részét, ide értve a kunokat és Erdélyt is, kapta: mindazáltal a feszültség köztök továbbra is fenmaradt, minek egyik oka a kunok voltak, kiket a társ-királyok kölcsönösen féltettek egymástól, mert a pogány, de

harczias nép szövetsége mindenikre kívánatos volt. Végre is a kunok Béla pártjára állottak, de a Csák nemzetség tagjai, a vitéz Péter és ennek öcscse, Mátyus, Domonkos főpohárnok, a későbbi nádor és testvére Mihály, az István pártján harczoltak. A háború koczkája végre is ennek | 1264 kedvezett, mire az ellenfelek újra kibékültek. A kunok ezután megunva új hazájokat, felke- | 1265 rekedtek s az Al-Dunához huzódtak le, hogy elhagyják ez országot. István azonban utánok nyomult s a szökevények hajóit elfoglalta. Mikor Béla meghalt és István egyed uralkodóvá | 1270 lőn, a kunokat és Csákokat azután is ott találjuk a király hadjárataiban, melyeket Otokár ellen folytatott, ki ekkor Cseh- és Morvaországot s általában a mai Ausztriát bírta.

Erzsébet, a király neje, maga is kun származású, mint pecsétnyomóján állott „a kun császár leánya“ volt. A kunok képezték István utódának s kiskorú fiának, IV. Lászlónak is főerejét, midőn Otokárral ismét háborúra került a sor. | 1273 Hozzájok fordult akkor is, mikor az ország méltóságai és a birtokokon osztozkodó főurak egymás ellen nyílt háborút folytattak, sőt egymé- melyik, mint az ifjabbik Moys, a volt nádor, Csák, Ugron és mások már magát a királyt akarták megtámadni és elfogni. Általában a pártos- | 1275 kodás és a főurak rakonczátlankodásai tetőpontra hágtak. Ezek nyíltan és fegyveres seregeket vezetve rabolták egymás javait, vívták egymás várát s pusztították az országot, úgy hogy ez időszakot nem ok nélkül lehet a „zsvány főurak“ korszakának nevezni.¹ A példa azonban erre is felülről

¹ V. ö. Századok 1867. 136—401. és Szabó Károly, Kun László 58—62.

jött, mert mint említők, IV. Béla és V. István királyok magok is hadakoztak atyjuk és egymás ellens az ifjú király, IV. László és testvére Endre, csak elődeik példáját követték, — kiktől aztán az urak sem maradtak hátra. Mikor az ifjú király a | 1275 Nyúlszigeten heves betegségéből Margit királyleány apáczafejtője érintésére, ki időközben meghalt, csudálatosan meggyógyult, Csák Péter kerítette kezébe egy kis időre a fő befolyást s az országos méltóságokat rokonai és barátai közt osztotta ki, a mi jeladás volt egy újabb általános összekapásra és rablótámadásra, melyben maga Péter, ki a nádorságot tartotta kezében, játszotta a főszerepet. A Péter hatalma ugyan csakhamar véget ért: de ezzel a nyugodtabb és jobb napok nem állottak helyre. Általában a király tanácsosai és az ország főméltóságai sűrűn változtak, a mi pedig erőszakos rázkódtatásokkal járt. A hetvenes évek vége felé ismét a *Csákok* kerültek | 1277 felül az udvarnál. Csák Péter a nádor, Ugron a tárnokmester és bányai főispán, Mátyusfia Péter és Mátyus, erdélyi vajda, az asztalnok mester, Csák Mátyus a soproni és mosonyi főispán méltóságait nyerték el, ép' akkor, midőn a király 15-ik évébe lépett s nagykorúnak nyilvánított, bár helyette ezentúl is anyja, a Kun Erzsébet, és tanácsosai uralkodtak, mert ő maga leginkább a mulatságokat és a kun nőket szerette, kik a maguk feslett erkölcsét az ifjú királyba is beleoltották. A rákövetkező évben László Habsburg Rudolffal, a német császárral, szövetségbe, ennek és a magyar nemzetnek régi ellensége, II. Otokár Cseh király ellen indult s ezt Marcheknél, a Morva partján, teljesen tönkre verte, mi közben Otokár is elesett. Táborában két „szék“ kun is volt, melyek egyike azonban az ellenség által megvesztegetve, a királyt cserben hagyta s

az ütközet előtt haza tért. Csák Mátyus „a nagy-szakállú“, ki csak mostanában lett nádorrá, a király egyik hadoszlopát vezette e harcban s maga és vitézei rettenetes pusztítást követtek el a csehek közt. Háború végeztével ugyan őt azzal bízta meg a király, hogy az országban eláradott fejtelenségnek és erőszakos foglalásoknak vessen véget s azok szerzőit büntesse meg. Ugyan e czélból a pápa, III. Miklós, is külön követet küldött Fülöp, fermói püspök, személyében, teljhatalommal az országba, hogy itt az egyházi és világi törvények tiszteletét helyreállítsa s a nemzet, az egyház bajai s a közerkölcs orvoslásában minden erejével közreműködjék.¹

E lépésre pedig az is indította a pápát, hogy aggasztó hírek jutottak el hozzá a felől, hogy a pogány kunok kegyetlenül üldözik az itteni idegeneket és benszülött magyarokat, nagy számú foglyaikat, kiket hadjárataikból hurczoltak haza, a magok szertartásaira kényszerítik s azokkal együtt Magyarországra nézve már veszélyes módon megsaporodtak. Fülöptehátkülönösen czélul tűzte ki magának a kunok megzabolázását. Kivánta, hogy ezek keresztelkedjenek meg, hagyják el eddigi pogány vallásukat s keresztyén életmódot és szokásokat vegyenek fel, állandó házakban és falvakban lakjanak, a sátrakban éléssel s kóborlással hagyjanak fel, ne bántsák a keresztyéneket,

¹Thuróczi, Chron. Hung. LXXIX. Pauler, i. m. II. 454-458. Szabó, i. m. 71—81. Gyárfás, i. m. II. 328—343. Horváth Péter, Commentatio de initiis et majoribus Jazygum et Cumianorum, Pest. 1801. 66. Hornyik, Kecskemét tört. I. 122. Pray, Dissert. in. ann. Vet. Hun. et Avar. 117—120. A kunok szabadalom levele Endlichernél, i. m. 554—560. Fejérnél, Cod. Dipl. V. II. 512. és Hunfalvinál, Magy. orsz. ethn. 370—374.

ne öljenek, az idegen jószágokat és földeket, melyeket az egyházi és nemesi személyektől erőszakosan elfoglaltak, adják vissza jogos tulajdonosaiknak, s a király seregében hűséggel szolgálnak. Mindezekhez a kunok megbizottaik által beleegyezéseket nyilvánították: de hogy mennyire vették komolyan a dolgot, gondolhatjuk abból, hogy hosszú hajuk és szakáluk levágásába beletnyugodni nem akartak. Fülöp teljes erélyvel, elszántsággal s eszélyesen látott munkája után, a körülmények szerint majd szelid rábeszéléssel, majd egyházi átokkal akarván javítani és hatni. Törekvéseiben egyelőre az ország rendei is mindenben kezére jártak, sőt a király is engedékenységet mutatott. Előbbiek azt is elvégezték, t. i., hogy a kunok, „a kik a Duna és a Tisza közt, a Körös mellett, a Maros és Körös közt, a folyók mindkét partján, vagy a Maros és Temes közt álltak meg, e folyók mentén, ott, és nem másutt telepedjenek le állandóan“, a hova IV. Béla király idejében sátraikkal legelőször megszállottak s a király itt nekik adja „a várföldeket, az udvarnokok és más szegődményesek, valamint a magtalanul elhalt nemesek királyra szállott földeit minden haszonvételekkel, erdővel, legelővel, halászó vizekkel; — épségben maradván a kolostorok és egyházak jogai.“ Volt itt most sok üres, lakatlan föld, gazdátlan nemesi és várjobbágy birtok, melyeket a tatárjárás után még nem telepítettek be. Ezek is nekik ajándékoztattak.¹ Kormányzat tekinteté-

¹ Az alkotmány levél a kunok lakóhelyeit így jelöli ki: „Et quia copiosa multitudo Comanorum copiosum terrae spacium cupiebat, statuimus. ut hi, qui cum generatione sua inter Danubiúm et Ticiam, aut juxta fluvium Kris, vel inter flumina Morus et Kris, aut ex utraque

ben a nádor és saját nemzeti törzsfőnökeik hatósága alatt hagyattak, a mint eddig is voltak. Mind ez intézkedés azonban nem elégítette ki s nem zabolázta meg a kunokat.

De a kit légnehezebb volt megfékezni, az maga a király volt, ki habár olykor engedelmességet fogadott is, nem tudta türtőztetni rossz hajlamait s nem volt képes legyőzni ifjúkori szenvedélyeit s azon befolyást, melyet reá a fellelt erkölcsű kun szépségek s különösen a bájos Edua¹ reá gyakorolt, kinek befolyását a kunok minden módon kiaknázni igyekeztek a maguk hasznára. Egyszer annyira ment felindulásában, hogy a pápa követét, Fülöpöt, elfogatta s a kunok kezébe szolgáltatta. De ekkor az ország nagyjai őt magát fogták el, hogy észre térítsék s törvényes nejjével egyesítsék. Mikor azonban a kunok-

flumina Tymus et Moros, aut circa eadem descenderant, et non alias, sed super eisdem fluminibus, seu locis, sive terris, super quibus primitus quamlibet generacionem cum suis tabernaculis dominus Bela rex, Avus noster illustris rex Hungariae, inclyte recordationis, descendere fecerat, ibi et nunc descendant et resideant modo premissis, tanquam nobiles regni nostri, conferendo et dando eis ibi terras nostrorum udvorniconum regalium et alias terras conditionariorum, aut hominum nobilium, sine herede decendencium, quamlibet illarum cum pertinentiis et utilitatibus suis, sylvis videlicet, fenetis, piscaturis, quas eorum descensus concluderit, que nostre collacioni de jure dignoscuntur pertinere, remanentibus juribus et possessionibus monasteriorum et ecclesiarum semper salvis. Ladislai IV. Regis Constitutio de Cumanis. Endlichernél 561. l.

¹ „Rex Ladislaus... spreto thoro conjugali, filiabus adhaesit Cumanorum, Aÿdam, Cupchek et Mandulam vocatis, ac alias quam plures in concubinas habebat; quarum amore cor ejus est merito depravatum et a suis baronibus et regni nobilibus odio habebatur“. Thuróczi, Chron. Hung. Schwandtnernél I. 189.

kal szakított, ezek lázadtak fel ellene, táborba szállván, kegyetlen dűhvel a körülök lakó magyaroknak estek s a tiszáninneri és tiszántúli vidéket, Torontáltól Szolnokig és Váradig, lángba borították. Hogy e zavargások alatt a vidékünön levő, különben gyér számú nemességnek és lakosságnak mily keserves napjai lehetettek: elgondolható abból az esetből is, melyet a Csanád nemzetségből való Tamás ispánról egyik királyi levélben olvasunk. Ez fia volt ama Pongrácznak, kinek birtokait fentebb ismertettük. Erre a kunok a csanádmegyei Egyházaskéren a maga házában törtek rá, hogy meggyilkolják. Szerencséjére ideje-korán el tudott menekülni, de fölégették udvar-házát, egész faluját, a szomszédságban (Pasan-, Chaka, Szent-Miklós- és Borumlakon) fekvő javait feldúlták s mindenét elrabolták. Tamás némi őrséggel a közeli Temerkény faluba futott, nemesi leveleit és kiváltságait nagy csomóban magához ragadván, melyeket a templom tornáczában rejtett el. A kunok azonban nyomában voltak, s mikor őt a templomban nem találták, a hol pedig rejtőzni vélték, felgyújtották a szent helyet, úgy hogy az iratok is oda égtek, ezenfelül két unoka testvérét s több szegény jobbágyát megölték. Maga Tamás lóra kapva átusztatott a Tiszán s minden egyéb adománylevele elégvén, egyedül IV. Béla királynak általunk már említett 1247-ki levelét, ezt is perzselt állapotban, tudta megmenteni.¹ Ehhez hasonló erőszakoskodást követtek el a kunok vidékünön még Egresen, melynek várszerű kolostorát forma szerint szerint ostrom alá fogták, úgy hogy csak a Rátold nemzetség-

¹ Wenzel, Árpádk. Uj. Okm. tár. IX. 384. (a levél 1284-ből.)

hez tartozók vitézsége mentette meg a feldulástól, — továbbá Sövényváron, Csongrád megyében, melynek kastélyát a király utasításából Rubin, ispán védelmezte meg.

10.

A király jobb útra térése. — A kunok Hódon táboroznak, mely e célra igen alkalmas fekvéssel bírt. — Itt támadja meg őket a király. — A régiek hogy' írták e hely nevét? — Hogy' és miért estek tévedésbe az ujabbkori írők? — Az egykori oklevelek hogy' írják azt? — A Hód-tó hogy' keveredett a leírásokba? — Azok, kik a harcz színhelyét Erdélybe vitték és tévedésök. — Kik maradtak meg városunk mellett? — A hódí csatában nagy érdekek állottak koczán. — A magyar vezérek és bajnokok hős-tettei a harcz mezéjén. — A kunok leveretnek. — A hadak állása Lichner szerint. — A területi nehézségek e hadállás ellenében. — Kun halmok nálunk nem léteznek. — Az ütközet a Hód mezéjén kezdődött. — A küzdelem átmegy a Szigetbe, majd a Tarján-végbe és a mártélyi síkra, hol a koczka eldől. — Itt van a Kurgan.

Az efféle esetek végre a különben minden jó iránt fogékony király szivét is meghatották s lelkét a marczangolt haza irányában magasztos elhatározásra birták. Ipának, Károly sziciliai királynak, bölcs és nemes eljárása, ki őt a pápa előtt akkor is védte, mikor László a bűnök fertőjébe merülve nejét magától eltaszítá, — a pápa nyugodt és nagylelkű magatartása, ki szintén türtőztetni tudta magát, mikor az ő követén László a fentebbi nagy sérelmet elkövette, bátor fellépése és az országnagyok józanító fenytéke egyaránt imponált az alapjában nemes indulatú fiatal királynak: úgy hogy ez egyszer csak kiragadta